

ПЕРЕДМОВА

С.Д. Ніс – відомий в Україні як визначний етнограф і фольклорист, письменник, лікар, знавець історії, як людина, віддана справі українства, як визначний громадський діяч, котрий ніколи не приховував своїх демократичних переконань.

Степан Данилович Ніс народився 6 травня 1829 р. у с. Понорах Талалаївського району Чернігівської області в родині дрібних поміщиків. Дід його був запорізьким козаком. З дитинства С.Д. Ніс чув сімейні перекази про давнину. З того часу почали пробуджуватися його зацікавлення історичним минулим і творчістю народу.

У 1854 році С.Д. Ніс закінчив медичний факультет Київського університету і почав працювати військовим лікарем під час російсько-турецької війни. Згодом Степан Данилович обійняв посаду земського лікаря.

Оселившись у Чернігові з 1858 року, С.Д. Ніс зблизився з діячами української культури – Л. Глібовим, О. Марковичем, О. Лазаревським та іншими. Він брав активну участь у культурному житті міста. З піднесенням грав роль Миколи у аматорських виставах за п'єсою "Наталка Полтавка" І. Котляревського. Ці постановки здійснювалися під керівництвом О.В. Марковича. У ці ж роки С.Д. Ніс розпочав і свою дослідницьку діяльність. Перші свої праці він вмістив у "Чернговских губернских ведомостях" вже наприкінці 50-х рр. XIX ст.

Дослідницька робота С.Д. Носа була тісно пов'язана з його громадською діяльністю. У Чернігові С.Д. Ніс влаштовує у себе на квартирі гурток, діяльність якого сприяла посиленню інтересу до української народної культури. На громадських засадах тут було створено бібліотеку. С.Д. Ніс велику увагу приділяв розповсюдженню книжок. До цієї роботи він залучив багатьох ентузіастів, зокрема О.В. Марковича. На основі цього осередку сформувалася Чернігівська "Громада". До складу її входили Л.І. Глібов, П.Ф. Глібова, О.М. Лазаревський, О.В. Маркович та ін. На чолі "куреня" стояв С.Д. Ніс. До нього був близький український революціонер-демократ І. Андрущенко, член московського відділення товариства "Земля і воля".

Через нього до Чернігова потрапили нелегальні видання: друківані відозви та прокламації, а також велика кількість номерів "Колокола". Ці матеріали, знайдені на квартирі у С.Д. Носа, і стали приводом до його арешту 1863 року.

Після дев'яти місяців ув'язнення у фортеці в Петербурзі С.Д. Ніс був виправданий. Повернувся до Чернігова, але незабаром його вислали до Білозерського краю, де С.Д. Ніс перебував протягом восьми років. Заслання не зломало волю дослідника. Він і там займався улюбленою справою, після повернення із заслання С.Д. Ніс працював лікарем у Чернігові, Ярославлі, на Вітебщині, у Болгарії, знову у Чернігові і нарешті у Городні. Тут він і помер 1901 року.

С.Д. Ніс залишив значну етнографічну спадщину. Серед матеріалів, зібраних С.Д. Носом, у багатьох записах відображені особливості народної медицини, які він широко використовував у своїй лікарській практиці.

Зі своїми літературними спробами С.Д. Ніс виступив у середині XIX ст. Його оповіді "Хуртовина", "Швории рід", "Про Конатік", вміщені в журналі "Основа", відзначаються стилізацією фольклорних форм, насичені етнографічними подробицями, але не піднімаються до широких соціальних узагальнень.

Зібрані С.Д. Носом матеріали мають важливе значення для науки і сьогодні. Його літературна творчість в усій повноті може бути вивчена лише після перегляду численних архівних матеріалів.

Проте першим кроком до такої наукової роботи може стати використання джерел з рекомендаційного бібліографічного покажчика "Степан Данилович Ніс", розрахованого на викладачів і студентів вузів, музейних і бібліотечних працівників, краєзнавців, котрі вивчають життєвий і творчий шлях С.Д. Носа.

Посібник складається з двох розділів:

-Твори С.Д. Носа;

-Література про С.Д. Носа.

У першому розділі матеріал розташований за прямою хронологією публікацій творів С.Д. Носа. У другому – за алфавітом авторів і назв. У разі потреби бібліографічний опис супроводжується анотацією.

Добір матеріалу завершено 15 квітня 1999 року. Його опис здійснено у відповідності з ГОСТом 7.1-84 "Библиографическое описание документа".

Твори С.Д. Носа

Лечение евреев по еврейской системе // Черниг. губ.ведом.-1854,-№45.- С.2-3.- (Ч.неоф.).

- Село Понори Конотопского узда // Черниг. губ. ведом.-1859.-№19,№24.- (б.с.).
- Украинские** загадки // Черниг. губ. ведом.-1859.- № 24.- (б.с.).
- Историческая** записка о лицах, принадлежащих к фамилии Нос // Черниг. губ. ведом.-1859.- №37. - (б.с.).
- Чотири** пори годової // Черниг. губ. ведом. -1859. - № 43. - (б.с.).
- Старинные** акты с примечаниями и объяснениями // Черниг. губ. ведом. - 1860. - № 13, 18, 21, 35.
- О народной** медицине южноруссов и об употреблении народном горицвіту (adonis vernalis) против серозных скоплений в брюхе (водянки) // Черниг. губ. ведом. - 1860. - №5.- С.30-32; № 6. - С.38-41.- (Ч.неоф.).
- Хуртовина:** Оповідання // Основа.- 186.- №5.- С.66-74.
- Висточка** из Непытай-города // Основа.-1861.- №6.-С. 15-21.
- Людська** пам'ять про старовину // Основа.-1861.- №10.- С. 26-42.
- Про Конотіп** // Основа.-1861.- № 11-12.- С.7-15.
- Про хвороби** и як им запомагти.-К.,1874.-54с.
- Ліки** своєнародні, з домашнього обиходу і в картинах життя.- К.,1875.- (б.с.).
- Неизвестные** памятники памятных лиц // Киев.старина.-1882. -Т.2 (июнь).-С.552-554.
- Покритка** // Киев.старина.-1882.-№2.-С.427-429.
- Месторождение** Семена Паляя // Киев.старина.-1882.-№1-3.-С.609-611.
- Курта** // Киев. старина.-1882.- №8.- С.385-387.
- Украинский** Соломон, его кейф й суд // Киев.старина.-1883.- №7.- С.492-505.
- К истории** малорусских церковно-общественных нравов XVIIст. // Киев.старина.- 1884.- №2.- С.332-333.
- Малоизвестніе** и неизвестніе источники сведений о минувшей жизни Полтавщины //Киев. старина.- 1884.- №4.-С.684-688.
- Песня** на князя Доминика Заславского // Киев.старина.-1885.- №9.-С.185.
- По поводу** 30-летия служебной деятельности профессора А.А.Потебни // Киев. старина.-1887.- №5-8.-С.567-572.
- К истории** пословиц //Киев.старина.-1887.-№5-8.-С.779-780.
- У всякого** народа своя природа: (Путешествие к родному пепелищу).-Чернигов, 1888.- (б.с.).
- Два слова** о рисунках К.А.Трутовского // Киев.старина.-1888.-Т.6.-С. 85-89.
- Изгон** иудеев начала XVIII века // Киев.старина.-1889.- №1.- С.214-215.
- К истории** попыток сокращения числа праздников //Киев. старина.-1891.-№3.- С.503-506.
- Изображение** галерного раба XVI века //Киев.старина.-1891.-№3.-С.511-513.
- Страничка** из моих воспоминаний //Киев.старина.-1893.-№6.-С.509-513.
- Заявление** //Киев.старина.-1893.-№8.-С.493.
- Звернення до можливих видавців його творів.
- О целебном** растении "багуне" //Черниг.губ.ведом.-1893.-.№95.- (б.с.).
- Запорожець** Абнух:Рассказ //Складка:Альманах /Споруд.К.А.Біліловський.-Спб., 1897.- С.99-108.
- Архив** Государственного Совета.Т.IV. Царствование Александра I (с1810 по19ноября 1825): Журнали по делам Департамента Гражданских и Духовных дел.Спб, 1899 //Киев. старина.-1900.-№4.-Прилож.с.25-27.
- Брошюры** благотворительного общества издания общепольных и дешевых книг: №2...//Киев.старина.-1900.-№4.-С.29-30.
- Конотопская** старина по устному преданию // Киев.старина.-1901.-№1.-С.1-3 (прилож.).
- Поширювателі** української книги //Бібліолог.вісті.-1925.-№1.-С.112-114.
- З життя** Чернігівської громади в1861-Зр.р.: (Листи Леоніда Глібова й Степана Носа до Ол. Кониського) / Подав І.Возняк // Україна: Наук. двохмісячник українознавства.-К., 1927.- № 6.- С.114-124.

Література про С.Д. НОСА

- Нос** Степан Данилович (1829-1901) // Большая энцикл.-Спб.,1904.-Т.14.-С.182.
- Ніс** Степан Данилович (1829-1901) // УРЕ.- К.,1962.-Т.10.-С.139.,

Ніс (Нос) Степан Данилович (1829-1901) //УРЕ.- К.,1982.-Т,7,-С.315.

Антонович М. З історії "Громад" на рубежі 1850-1860-х років //Київ. старовина.- 1998.-№2.- С.28-48.

С.32-34: Київ. гурток С.Д.Носа. Його участь у діяльності Черніг. Громади.

Бернштейн М.Д. Журнал "Основа" і українсько-літературний процес кінця 50-60-х років XIXст.- К.; Вид-во АН УРСР, 1959.-206с.

С.7,21,28,38,142, 159.186-188, 195: Про С.Д. Носа.

Білий В. Судова справа С.Д. Носа за матеріалами III отделения // Зал. істор.-філолог. відділу ВУАН.-К.,1927.-Кн.10;-С.1-47.

Боряк Г. Сторінки прекрасного життя: До 150-річчя з дня народження С.Д. Носа // Літ. Україна.-1979.-17 квіт.

Бріцина О.Ю. Фольклорно-етнографічна діяльність Носа //Нар. творчість та етнографія.- 1980.-№1.-С.67-70.

Бриль М. Степан Нос - просветитель й книгопродавець //Альманах бібліофіла.-М.,1980.- Вш.8.-С.67-70.

Буцько О. Чернігівська мозаїка //Деся. правда.- 1978.-17листоп.

Василенко З.І. Фольклористична діяльність М.В. Лисенка.- К.: Наук. думка.1975.- 186с.

С.89,150 : Про С.Д. Носа.

Васюта О. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII-XIX ст.: (Істор.-культуролог. дослідження).-Чернігів: РВК "Десн. правда",1997.- 212 с.

С.82-83, 84: Участь С.Д. Носа в аматорській виставі "Наталка Полтавка". м.Чернігів,12 лют. 1861 р. Приміщення міського театру. Теж саме у Новгороді-Сіверському. Організатор О.В. Маркович.

Витяг з "Дела Андрущенко й др.", який торкається С.Д. Носа // Наше минуле.-1918.- №2.- С.131-138.

[Відгуки на спектаклі] // Черниг. листок.-1862.-№1.-С.2-3; Основа.-1862.-№3.-С.73; Киев. старина.-1893.-№5.-С.263.

В яких брав участь С.Д. Ніс.

Вікторчук Л. Засновник громадської бібліотеки в Чернігові // Шляхом комунізму (Чернігів). -1966.-1жовт.

Возняк М. З років заслання Петра Єфименка на Архангельщину // За сто літ. Матеріали з громад. і літ. життя України XIX і поч.ХХ ст.-К.,1928.-Кн.2.-С.110-121

С.116: Лист П.Єфименка до О.Кониського про обшук на квартирі С.Носа.

Глібов Л. Твори.- К.-:Сяйво,1927.-232с.

С.9,18-21,25-26: Про С.Д. Носа.

Глібов Л. З життя чернігівської громади в 1861-63 р.р. //Україна.- 1927.-№6,-С.114-121.

С.117,119: Про С.Д. Носа.

Городецький М.И. Совпадение Малороссийского предания с испанским романом //Истор. Вести.-1884.-Т. 16.- С.457-458.

Гур'єв Б.М. Леонід Глібов : Літ.портрет.-К.:Дніпро, 1965.-99с.

С.11,15: Про С.Д. Носа.

Деко О. Журливій заспів: Докум. повість.- К.:Рад.письменник,1970.-124с.

С.32-37, 39-43, 51, 71, 74,83,90,93,94,95,112-117: Про С.Д.Носа.

Деркач Б.А. Леонід Глібов: Життя і творчість.- К.:Дніпро, 1982.- 252с.: Іл. портр.

С.46-47, 51: Про С.Д. Носа.

До сотих роковин народження С.Д.Носа // Україна.-1929.-Кн.1-2.- С.46.

Докладная записка Его Превосходительству Евгению Константиновичу Андреевскому Черниговскому Губернатору.В званий судебного врача, Городнянский Городовой врач Степан Дан.Нос. 1894, сент. 29. Гор. Городня // Наше минуле.-1918.-№2.- С.127-131.

Докладная записка Киевского полицмейстера губернатору об аресте землемера И.А. Андрущенко и других лиц за хранение и распространение листовок народнической организации "Земля й воля". 19 июля 1863 г. // Чернигову 1300лет: Сб. док. и мат.- К., 1990.- С.80-81.

В док. містяться відомості про поведінку С.Д. Носа під час обшуку.

Дрібний (О. Кониський). Літературні звістки й новинки // Правда (Львів).-1876.- №5.- С.191-194.

Рец. на кн. С.Д. Носа "Ліки своєнародні..." (К.,1875).

Дудко В. Знали його на Чернігівщині //Друг читача.- 1979.- 26квіт.

Дудко В. Коли народився Степан Ніс //Літ. Україна.- 1981.- 25верес.

- Дудко І.** Степан Данилович Ніс //Колгосп, промінь (Городня).-1960.- 29груд.
- Дудко І.** Збирач скарбів народних //Десн. правда.- 1969.-8квіт.
- Дудко І.** Ой, не пугай, пугаченьку //Сіл. новини (Городня).-1969.- 8 квіт., 9 квіт., 10 квіт., 11 квіт., 12 квіт.; Комс. гарт.- 1979.- 7квіт.
- Дудко І.** З глибини джерел: До 150-річчя з дня народження С. Носа // Десн. правда.- 1979.- 8 квіт.
- Дудко І.** Їх єднала любов до України: Про фольклорист. і творчі зв'язки М. Вовчка та С.Д. Носа // Сіл. новини.-1983.- 22 груд.
- Жур П.** Третя зустріч: Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну.-К.: Дніпро, 1970.- 306 с.: іл.
- С. 219: Про С.Д. Носа (як діставав укр. літ.).
- Засс Р.** Незвичайної долі звичайна історія // Дзвін.- 1991.-№12.- С.120-124.
- Из писем П.А.Кулиша к С.Д.Носу (1860-1892) //**Києв. старина.- 1899.-№4.-С.8-31.
- Исторические** записки о лицах, принадлежащих к фамилии Нос //Черниг. губ. ведом.- 1859.- №27.- (б.с.).
- Іл. Шраг:** Док. і мат. / Упоряд. В.М. Шевченко, Т.П. Демченко, В.І. Оніщенко. -Чернігів, 1997. -163с.: 1л. портр.
- С.21,53: Про С.Д.Носа.
- Ісаєнко О.** Він любив свій народ: До 160-річчя від дня народження С.Д.Носа //Десн. правда.- 1989.-6 трав.
- Історія** української літератури : У 8-ми т. / Редкол. Є.П. Кирилюк та ін. -К.: Наук. думка, 1967.-Т.3.- 1968.-515 с.
- С.66, 67, 256, 365, 373: Про С.Д. Носа.
- Календарь** Черниговской губернии на 1893 год.- Чернигов, 1892.; 320 с.
- С.228: Про С.Д. Носа.
- Клочко В.** Степан Данилович Ніс //Трибуна хлібороба (Талалаївка).- 1974.-25 квіт.
- Коваленко Г.** Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С.Д. Носа // Киев. старина.-1901.- Т.74.- .№ IX.-С.363-401.- Окреме вид. :К.. 1901.
- Ковалець Я.** Лікар, етнограф, письменник: До 150-річчя з дня народженні С.Носа //Трибуна хлібороба.- 1979.- 26 трав.
- Ковалець Я.** Степан Ніс (6.05.1829-1901) //Сіверян, літопис.- 1998.- №4. С.78-81.
- Кониський О.Я.** З літньої подорожі по Чернігівщині //Зоря(Львів).- 1890. 15жовт.
- Є спогади про зустріч авт. у хаті Л Глібова із С.Носом.
- Кононенко М.** Спогади / Упоряд.-передм., приміт. та літ. ред. П.П. Ротача. Полтава, 1998.- 183 с.
- С.126-134: Спомини про С.Д. Носа.
- Кохан А.И.** Медики-узники Петропавловской крепости //Сов. здравоохранение.- 1979.- №12.- С.52-54.
- Коцюба О.** С.Д. Ніс: До 140-річчя з дня народження // Нар. творчість та етнографія.-1969.- №3. - С.56-58.
- Коцюба О.** Засівач доброго, розумного // Трибуна хлібороба.- 1974.- 10 груд.
- Кривко Я.** Етнограф і громадський діяч С.Д. Ніс // Трибуна хлібороба.-1974.-4 квіт.
- Крымский А.** К истории бродячих сказаний и мудрых судьях // Киев. старина.-1896.- №10.- С.12-15.
- Лазаревська К.**Матеріали до біографії Степана Даниловича Носа //Україна.-1929.-Кн.10-11.-С.65-70.
- Леонід Глібов** і землеволець Іван Андрущенко //СиваченкоМ., ДекоО Леонід Глібов: Дослідження і матеріали.-К.,1969.- С.5-61.
- Лист** Ігн. Лузанова до С.Д. Носа 9лип. 1861р. // Наше минуле.- 1918.- №2. - С.139.
- Повідомляється про розповсюдження книжок.
- Лист С.Д. Носа** до сестри, П.Д.Герасимовської // Наше минуле.- 1918.- №2. - С.139-140.
- Надісланий з Городні 20 верес., ймовірно, 1861р.
- Малюк М.** Життя й писання доктора Носа // Берегиня.-1992.- №1.- С.39-47.

- Міщук Р.С.** Українська оповідна проза 50-60-х років XIX ст.-К.:Наук. думка 1978.-203 с. С.96,104,107: Про С.Д. Носа.
- Могила Носа С.Д.** // Чернігівщина: Енцикл. довідн.-К.,1990.-С.558.
- Мурашко В.** Народний лікар С.Д. Ніс //Десн. правда.-1960.-10 квіт.
- Наукове життя в Чернігові 1914-1925 рр.** // Україна.-1925.- Кн. 4. - С.182.
Є про С. Носа.
- Ніс С.** // Пундій П. Українські лікарі: Лікар. зб: Бібліогр. довідн.-Львів-Чикаго, 1994.-Т.2.- Кн.1.- С.158.
- Нос Степан** Данилович (8.04.1829 – 28.12.1900) // Марахов Г.І. Т.Г Шевченко в колі сучасників: Словн. персоналій.-К.,1976.-С.87-88.
- Нос Степан** Данилович / Памятная книжка Витебской губернии на 1882 г.-Витебск, 1882.- С.137.
- "Показаніє"** В.О. інспектора Черниг. врачебной Управи д. Решко //Наше минуле.-1918. - №2.-С.138-139.
Як С. Ніс одержував книгу укр. мовою для продажу.
- [Про дату народження С. Носа]** // Україна.- 1929.-Кн.1-2.- С.46.
- Русауов Ю.А.** С.Д. Ніс та його "Курінь" в історії громадівського руху в Україні // Матеріали Міжнародної наукової конференції "Відродження української державності: проблеми історії та культури".- Одеса, 1996.-Ч.1.-С.214.
- Русско-польские** революционныє связи : В 2-х т.- М.: Изд-во АН СССР, 1963-1964. Т.2.-1964.-250 с.
С.128-130,135,145,146: Про С.Д. Носа.
- Сазонов Д., Крихта С., Олексієнко Н.** Приречений, забутий і знов відроджений талант //Новини Городнянщини.- 1998.-26 груд.
- Седень О.** Іменем Носа //Сіл. новини.- 1982.-1 серп.
- Сиваченко М.Є.** Леонід Глібов і землеволець Іван Андрущенко //Рад. літературознавство.- 1963.-№3.- С.52-53; №4.-С.66-78.
- Соловій О.** Нові дані до біографи С.Д. Носа // Наше минуле.-1918.- №2.-С.120-140.
- Сорокина А.А.** Горицвіт весенній // Мед. сестра.-1989.- № 9.- С.43-45.
- Степанов О.** Лікар, фольклорист, письменник // Ком. праця (Борзна).- 1981.- 5 груд.
- Тессен О.** Рабінович І. Дослідники старовини //Десн. правда.- 1962.-18 квіт.
- Ткаченко В., Ігнатенко М.** Чернігівське наукове товариство у контексті національного відродження України 20-х років //Сіверян. літопис.-1995.- №2.-С.54-57.
С.55: Вшанування С.Д. Носа.
- Чалий М.** 2-я Киевская гимназия (1852-1862) // Кнев.стариин.-1900.- №4.-С.43-44.
Спогади про С.Носа в Київ. період його життя.
- Черниговская** памятка: Карманная справочная книжка на 1896/7 год.-Чернигов, 1896.- 306 с.
С.44: Міські лікарі. Городнян. лікар С.Д. Нос.
- Шевелів Б.** Л.І.Глібов і тижневик "Черниговский листок " у процесі С.Носа, І-Андрущенка та ін. 1863-1868 рр. // За сто літ.-К., 1929.- Кн.6.- С.25-47.
- Шумов В.** Познакомил с "Кобзарем" // Север (г.Мезень Арханг. обл.).- 1990.-20 марта.
Перебування С.Д. Носа на поселенні в рос. Глибинці – м.Мезень. Знайомив місцевих жителів з творами Т.Шевченка.

Складачі: Г.Середенко, П.Грищенко.

Ред.: Л. Студьонова.

Відп. за вип.: П.Грищенко.